

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Konference: Období nesvobody 1938–1945

V polovině března 2014 uplynulo 75 let od okamžiku, kdy byly české země obsazeny německou armádou a došlo k vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. K připomenutí této neblahé události uspořádala Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity ve spolupráci s Evropskou společností pro právní dějiny (*The European Society for History of Law*) a Moravským zemským archivem dne 12. března 2014 konferenci, která se konala ve velkém sále MZA v Brně. Účelem konference bylo zamyslet se nejen nad státoprávní problematikou tzv. Protektorátu a otázkami spojenými s procesem likvidace druhé Československé republiky, nýbrž konference byla pojata širěji tak, aby zahrnula všechny oblasti historického bádání v tomto období. Pozornost byla věnována i vývoji na Slovensku v letech 1939–1945. Konference o „době nesvobody“ tak navázala na dvě úspěšná kolokvia *Odras německého národního socialismu ve třicátých letech v Československu a ve státech střední Evropy a Češi a Němci v Československu*, které se konaly v loňském roce v Brně.¹

Konferenci zahájil doc. JUDr. Karel Schelle, CSc. z Katedry dějin státu a práva brněnské právnické fakulty, který přivítal více než šedesát přítomných účastníků konference pocházejících z řad právních historiků, obecných historiků z filozofických fakult a z jiných právněhistorických pracovišť, jakož i archivářů. Jednání konference probíhalo ve třech blocích, přičemž se v moderování střídali vedle doc. Karla Schelleho ještě prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc. z Katedry dějin státu a práva PrF MU a prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc. z Katedry právních dějin PrF Komenského univerzity v Bratislavě, který také přednesl úvodní příspěvek prvního bloku s názvem *Slovenský štát – právně jestvovanie a forma štátu*.

Prof. Beňa jako největší odborník na období slovenských dějin let 1939–1945 se ve svém vystoupení zaměřil na často chybnou interpretaci a nesprávné používání pojmů „Slovenský štát“ a „Slovenská republika“. V případě prvního samostatného státu Slováků v dějinách se stal předmětem polemiky jeho právní vznik a jeho forma. Dále zmínil otázku právní kontinuity, která byla nastolena nejen po likvidaci Tisova režimu, ale i začátkem devadesátých let minulého století, přičemž zde poukázal jednak na kontinuitu právní, a jednak na kontinuitu vědomí. Po provedené obsáhlé analýze prof. Beňa na závěr definoval oba pojmy uvedené v úvodu. Za „Slovenský štát“ se považuje státní útvar trvající od 14. března 1939 bez specifikace formy vlády a formy státu, zatímco „Slovenská republika“ byla státním útvarem exitujícím od 21. července 1939, tedy od přijetí ústavy.

V pořadí druhý příspěvek přednesl prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc. z Pedagogické fakulty MU, který se vrátil do období druhé Československé republiky a popsal činnost viceguvernera dr. Jaroslava Mezníka na Podkarpatské Rusi, který tuto zemi převzal s velice složitými ekonomickými, politickými a národnostními poměry. Dr. Mezník se snažil tyto velice těžké problémy řešit, avšak snad nejzávažnějším problémem byla národnostní otázka, zvláště pak postavení maďarské menšiny a otázka rusko-ukrajinská. Mezník byl v období druhé republiky z funkce odvolán a o tři roky později se stal obětí nacistické perzekuce. Na konci svého

¹ Z těchto kolokvií byly publikovány následující sborníky: TAUCHEN, J. – SCHELLE, K. *Češi a Němci v meziválečném Československu*. Ostrava: KEY Publishing, 2013, 282 s. a TAUCHEN, J. – SCHELLE, K. *Odras německého národního socialismu ve třicátých letech v Československu a ve státech střední Evropy*. Ostrava: KEY Publishing, 2013, 240 s.

vystoupení zhodnotil prof. Vaculík dr. Mezníka následovně: „...byl to nesporný organizační talent, nezatížený byrokratickým duchem“.

V problematice Podkarpatské Rusi pokračoval i *Mgr. David Hubený* z Národního archivu Praha, který se zabýval řešením „podkarpatoruských záležitostí“ v Protektorátu Čechy a Morava. Ačkoliv byla Podkarpatská Rus v březnu 1939 zabrána Maďarskem a mohlo by se zdát, že „karpatoruská otázka“ je již navždy vyřešena, opak byl pravdou, jak *Mgr. Hubený* ukázal. Po maďarské anexi došlo k oboustrannému pohybu uprchlíků, a to jednak bývalých československých státních zaměstnanců a vojáků směrem do Protektorátu, a jednak Rusínů zaměstnaných v Praze směrem na Podkarpatskou Rus. V období Protektorátu se např. řešilo, jak bývalí zaměstnanci naložili se státním majetkem. Až do roku 1940 existovaly evakuační komise, které vyplácely podpory uprchlíkům. Přednášející poukázal také na snahy o vyjednávání s protektorátními úřady o poskytnutí odškodnění osadníkům na Podkarpatské Rusi.

Problematiku perzekuce židovského obyvatelstva v období Protektorátu Čechy a Morava započal *JUDr. PhDr. Stanislav Balík*, soudce Ústavního soudu ČR, který na konferenci představil výsledek svého dlouhodobého bádání týkajícího se židovských advokátů v terezínském ghettu. Na začátek připomněl jednu z neslavných kapitol dějin české advokacie, kdy v prvních měsících roku 1939, tedy ještě před obsazením českých zemí německou armádou, byli židovští advokáti vyloučeni z advokátní komory, což jim znemožnilo výkon jejich povolání. V Terezíně bylo internováno přes 400 židovských advokátů, z toho se po válce přihlásilo pouze 21 přeživších. Soudce Balík popsal osudy dvou nejvýznamnějších židovských advokátů, a to Ludwiga Czecha a Alfréda Meissnera.

Druhý blok příspěvků zahájila *Mgr. Monika Sedláková* z Národního archivu, která pokračovala v tématu perzekuce židovského obyvatelstva v českých zemích a zaměřila se na arizaci židovských podniků, tedy na přesun židovského majetku do „árijských rukou“. Výsledky jejího výzkumu pocházely z analýzy arizace 150 židovských podniků, přičemž jako příklad uvedla dva brněnské podniky: Plačenka a spol., obchodní dům a továrna konfekce a Rudolf Briess, Moravská exportní sladovna. *Mgr. Sedláková* ukázala, v jakých krocích proces arizace probíhal, a zdůraznila, že ne vždy podnik směl dále existovat, nýbrž u těch pro německé válečné cíle neperspektivních docházelo k likvidaci. Ta trvala většinou jeden rok. Na závěr svého příspěvku si položila řečnickou otázku, co se stalo s penězi utrženými za arizaci uloženými po válce na zvláštní účet; to se dosud nepodařilo zjistit.

S dalším příspěvkem vystoupil *Mgr. Jan Machala* z Ústavu pro studium totalitních režimů, který se zamyslel nad vztahem nacistů a právního řádu, tedy nad jeho zneužitím a využitím pro potřeby národního socialismu. Zmínil zde známou koncepci Ernsta Fraenkela spočívající na jedné straně ve snaze nacistů o zachování zdání legality (právní stát či stát norem) a na straně druhé o státu opatření, který se vyznačoval porušováním právních předpisů či existencí koncentračních táborů.

Na činnost Státní bezpečnosti (založené již v roce 1937) ve dnech bezprostředně před vznikem Protektorátu Čechy a Morava se zaměřil *PhDr. Tomáš Baletka*, Ph.D. ze Státního okresního archivu ve Vsetíně, který zmapoval činnost zpravodajské ústředny v posledních hodinách existence samostatného státu. Některé její písemnosti byly zlikvidovány již v ranních hodinách dne 15. března 1939, avšak část z nich byla zabavena Gestapem, které je dále využívalo ve své činnosti. Přednášející poukázal rovněž na skutečnost, že někteří příslušníci Státní bezpečnosti pracovali po vzniku Protektorátu ve službách Gestapa, které převzalo i některé její konfidenty využívané dříve např. v boji proti KSČ.

Druhý blok zakončil *PhDr. Jiří Mikulka* z Archivu bezpečnostních složek, který přítomné seznámil s některými prameny k odboji a perzekuci v období let 1939–1945 uloženými v tomto archivu. Zdůraznil tak, že i když jsou v ABS uloženy archiválie pocházející až z poválečného

období, zápisy z let 1938–1945 v památnících Sboru národní bezpečnosti tvoří výjimku, a jsou tak velice dobrým pramenem pro poznání událostí, ke kterým došlo v jednotlivých obvodech četnických stanic v uvedeném období. Uvedl také příklady, jaké údaje lze v památních knihách najít.

Třetí blok přednášek zahájil *Mgr. Lukáš Kopecký* z Filozofické fakulty UJEP v Ústí nad Labem, který přednesl příspěvek mapující jeden z pokusů o diskreditaci první ČSR protektorátními aktivistickými novináři v roce 1943 v rozhovorech s bývalými vládními představiteli Kamilem Kroftou, Janem Malypetrem a Františkem Machníkem. Tito novináři tak usilovali o zostuzení režimu první republiky, jakož i o kritiku E. Beneše.

Zemědělské politice v Protektorátu se ve svém vystoupení věnovala *Mgr. Barbora Štollerová* z Filozofické fakulty UK, která si položila otázku, zda v období Protektorátu zemědělství upadalo, nebo se drželo na stále stejné úrovni. Popřela tak starší literaturu, podle které mělo docházet k exploataci zemědělství, a na příkladu chovu vepřů ukázala, že se o žádném „drancování“ nejednalo, neboť se nacisté snažili o zajištění dlouhodobé udržitelnosti zemědělství a mohli jej tak využít pro své válečné i poválečné cíle.

Své výzkumy v oblasti dějin Opavska v období nesvobody představil *Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D.* ze Slezského zemského muzea. Věnoval se germanizačním tlakům na českou populaci, ke kterým došlo po německém zaboru a začleněním Opavska do říšské župy Sudety.

Do dějin jedné z církví působící na našem území v minulosti zasvětil přítomně *ThDr. Petr Jan Vinš* z Teologické fakulty Univerzity v Bernu a ukázal, jaký byl vztah České starokatolické církve k sudetské otázce.

Další tři příspěvky přednesli přednášející z Filozofické fakulty Univerzity Mateje Bela v Banské Bystrici. *Mgr. Anton Hruboň* se zaměřil na analýzu „slovenské otázky“ v politice Národní obce fašistické v letech 1938–1939, *Mgr. Zdenka Muráriková* přednesla příspěvek z oblasti hospodářských dějin na téma zbrojního průmyslu ve středním Pováží a *doc. PhDr. Peter Mičko, Ph.D.* se věnoval ekonomickým specifikům Slovenska v roce 1944 a hospodářské přípravě Slovenského národního povstání.

Poslední dva příspěvky náležely přednášejícím z Právnické fakulty Komenského univerzity v Bratislavě. *JUDr. Ján Štefanica, Ph.D.* představil postavení a pravomoci Slovenské národní rady v době Slovenského národního povstání a *Mgr. Ondřej Podolec, Ph.D.* se pak následně věnoval školské a kulturní legislativě na Slovensku v letech 1939–1945.

Uspořádaná konference jak počtem přihlášených účastníků, tak i počtem dotazů v následné diskuzi ukázala, že o témata z období českých a slovenských moderních dějin je veliký zájem, a proto se její organizátoři již dohodli na uspořádání dalšího setkání na podzim roku 2014, tentokrát věnovaného poválečnému období.

Odborná i široká veřejnost se bude moci s přednesenými příspěvky z konference „*Období nesvobody 1938–1945*“ seznámit v obsáhlém konferenčním sborníku, který bude obsahovat ještě celou řadu příspěvků od dalších autorů, kteří na konferenci osobně nemohli vystoupit. Sborník vyjde v létě 2014 a bude sloužit jako podklad pro další odbornou diskuzi.

Tento příspěvek vznikl v rámci projektu specifického výzkumu „Zákon na ochranu republiky a aplikační proměny jeho vybraných ustanovení“ (MUNI/A/0923/2013).

JUDr. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M.Eur.Integration
Právnická fakulta Masarykovy univerzity